

ARTIKEL

Sociologie ten dienste van maatschappij-verbetering en kerkvernieuwing

Levensbericht van Mady A. Thung, een visionaire sociologe (1926-2025)

Herman Noordegraaf en Sipco Vellenga*

Abstract

On May 7, 2025, the sociologist (of religion) Mady A. Thung died, 98 years old. Thung's academic work, as well as her work for church renewal, was based on a social commitment to justice and sustainability. She was a visionary but also committed to solid empirical research. Here, we offer an overview of Thung's life and work as a sociologist and sociologist of religion. Thung was the driving force behind the Multidisciplinary Centre for Church and Society in the Netherlands and contributed in several roles to the development of the sociology of religion in the Netherlands.

Key words: Mady A. Thung; sociology of religion; church renewal; church and society; the Netherlands

Jeugd en studie (1926-1957)

Mary Anne Thung (Mady) werd op 17 november 1926 in Bennekom geboren als dochter van Fernanda Willekes MacDonald en Thung Tjeng Hiang.¹ Haar Nederlandse moeder en Indo-Chinese vader hadden elkaar ontmoet toen hij in Nederland studeerde aan de Landbouwhogeschool in Wageningen. Zij trouwden in 1923

* **Herman Noordegraaf** is emeritus hoogleraar diaconaat aan de Protestantse Theologische Universiteit. Hij werkte met Mady Thung samen o.a. in het Multidisciplinair Centrum voor Kerk en Samenleving. **Sipco Vellenga** was universitair hoofddocent godsdienstsociologie aan de Faculteit Religie, Cultuur en Maatschappij van de Rijksuniversiteit Groningen. Als collega in de godsdienstsociologie kwam hij Mady Thung regelmatig tegen, o.a. in verschillende functies in de werkgroep Godsdienstsociologie en Godsdienst antropologie van de NVSA.

en kregen naast Mady een zoon (Paul Joan, geboren 1924). Vader Thung promoveerde in 1928 cum laude op een proefschrift over de bladziekte bij aardappels. In 1929 keerde hij met zijn gezin terug naar Nederlands-Indië, waar hij ging werken als plantenziektekundige, eerst in Klaten (Midden-Java) en vanaf 1939 in Buitenzorg (Bogor). Vader Thung werd een internationaal bekende plantenviroloog, die in 1949 de eerste hoogleraar virologie ter wereld werd.

Thung heeft haar jeugd in Indië doorgebracht, twee keer onderbroken door verlof in Nederland. Het gezin Thung behoorde met vader als hoogopgeleide tot de voor het overgrote deel uit Nederlanders bestaande Indische elite. Thung kreeg min of meer een Nederlandse opvoeding in een protestants-christelijk milieu, de voertaal was Nederlands en zij had Nederlandse vrienden. In de sterk op onderscheid in huidskleur gebaseerde samenleving ondervond echter ook zij discriminatie. Mady mocht bijvoorbeeld niet met haar Nederlandse vriendinnen mee naar de tennisclub. Slechts nadat haar moeder daar werk van had gemaakt, werd er een uitzondering voor haar gemaakt. Nog een voorbeeld is dat een leraar haar eens voor een bastaard uitmaakte, die als bastaard toch niet kon leren.

In de oorlog is het gezin, omdat vader een niet-Nederlander was, niet geïnterneerd geweest. Het was wel een eenzame tijd voor Thung, omdat haar Hollandse vriendinnen in kampen opgesloten werden. In de boekenkast vond zij geschriften van de radicale juriste Clara Wichmann (1885-1922).² Zowel haar vader als moeder hadden haar persoonlijk gekend. Het werk van Wichmann sprak haar zo aan, dat ook zij rechten wilde studeren. Die kans kreeg zij toen haar moeder en de kinderen in 1946 terugvoeren naar Nederland om veiligheidsredenen en met het oog op de studie van de kinderen. Thung deed in 1949 kandidaatsexamen rechten in Groningen, maar deze studie beviel haar volstrekt niet. Het Romeinse recht dat zij kreeg was weinig actueel en weinig internationaal en maatschappelijk gericht. Bovendien voelde zij zich als niet-wit persoon raar aangekeken en lag Groningen wat afgelegen. Zij besloot haar studie voort te zetten aan de toenmalige Gemeenteuniversiteit van Amsterdam (nu Universiteit van Amsterdam). Om nog een andere reden was 1949 een belangrijk jaar voor haar. Zij kwam bij de onafhankelijkheid van Indonesië voor de keus te staan welke nationaliteit zij, die Nederlands-Indisch onderdaan was, zou kiezen: de Nederlandse, Chinese of Indonesische. Het werd de eerste, omdat Nederlands haar moedertaal was en zij in Indië min of meer de Nederlandse levenswijze had gevoerd.³

Maar ook in Amsterdam viel de studie rechten tegen. Zij zwaaide in 1951 om naar de vrije studierichting met als hoofdvak sociologie. Van 1952 tot 1956 was Thung kandidaatsassistent voor Sociologie van Indonesië. Het was haar eerste baan. Haar hoogleraar was W.F. Wertheim (1907-1998), die eerder in Nederlands-Indië hoogleraar was

geweest en in 1946 naar Nederland was teruggekeerd om hier hoogleraar te worden. Vader en moeder waren na de beëindiging van de Japanse bezetting bevriend geraakt met het echtpaar Wertheim. Geestverwant als zij waren, bleven zij dat (Nicolaisen 2021, 177; Glissenaar 2023, 166). Dochter Mady leerde tijdens het assistentschap deze linkse intellectueel nader kennen. Hij is van grote betekenis voor haar geweest. Hij hielp haar om haar onzekerheid te overwinnen door haar waardering in plaats van kritiek te geven en leerde haar het wetenschappelijk ambacht. Bovendien publiceerde hij het boek *Het rasprobleem. De ondergang van een mythe* (Wertheim 1949). Zijn sociologische analyses van het rasenvraagstuk waren net als zijn colleges een eyeopener en een schokkende onthulling van de wereld waarin zij groot geworden was. Het veranderde haar zelfbeeld. Zij kon met sociologische begrippen als '*marginal man*' haar positie als '*marginal girl*' begrijpen: de mens die tussen twee of meer bevolkingsgroepen leeft en zich nergens volledig aanvaard weet. Het boek is voor haar vorming van doorslaggevende betekenis geweest (Thung 1997 in Archief Herman Noordegraaf). In het voorwoord bij haar dissertatie bedankte zij Wertheim nog nadrukkelijk.

Thung specialiseerde zich in de godsdienstsociologie. Haar belangstelling voor de bijdrage van de kerk aan de samenleving blijkt uit haar doctoraalscriptie *Een poging tot functionele analyse in de reliografie*.⁴ Deze was gebaseerd op een onderzoekstage in een dorp in de Achterhoek, die zij in 1953 verrichtte. Zij wilde bijdragen aan verheldering van de wisselwerking tussen praktisch onderzoek en theoretisch begrippenmateriaal met het oog op vermeerdering van sociologische kennis. Zij gebruikte daarvoor het begrip 'functie' zoals dat met name ontwikkeld was door Robert Merton (1910-2003). Het betrof daarbij de bijdrage van in dit geval de kerk aan de samenleving, al dan niet bewust nagestreefd. Zij spitste dit toe op de bijdrage van de kerk aan sociale integratie. Al in deze scriptie komt haar vaardigheid naar voren om het gebruik van begrippen te analyseren. Zij liet daarbij ook zien dat met behulp van adequate theoretische begrippen verder gegaan kon worden dan beschrijving van een sociaal verschijnsel, omdat de bevindingen van onderzoek diepgaander geanalyseerd konden worden. Zij was nog geen lid van een kerk, maar wilde niet terzijde blijven en besloot daarom in 1956 belijdend lid te worden van de Nederlandse Hervormde Kerk.

In 1957 deed Thung haar doctoraalexamen sociologie met als bijvakken Sociologie van Indonesië en Algemene psychologie.

Kerkvernieuwing (1957-1976)

Het viel aanvankelijk niet mee om een baan te vinden in de tijd van de bestedingsbeperking. Thung had in 1956 tot 1958 tijdelijke banen. Daarvan moet vooral genoemd worden haar deelname aan het onderzoek naar de gevolgen van de ploegendienst in opdracht van de Commissie Opvoering Productiviteit, dat was uitbesteed aan het Sociologisch Instituut van de Nederlandse Hervormde Kerk. Met de verdergaande industrialisatie in de tijd van de wederopbouw, breidde de continuarbeid zich uit. Dit riep vragen op over de gevolgen voor het lichamelijk en psychisch welbevinden en over zondagsarbeid vanwege godsdienstige bezwaren.

Inmiddels nam Thung van harte deel aan de oecumenische beweging. Vooral het werk van de Wereldraad van Kerken sprak haar aan. Zij was blij dat zij een baan kon vinden als assistent van professor Egbert de Vries, rector van het International Institute of Social Studies in Den Haag, een door de Nederlandse regering opgerichte opleiding voor studenten uit vooral ontwikkelingslanden. Thung ondersteunde De Vries in diens werk voor het Departement voor Church and Society van de Wereldraad. Dat bracht haar nader in contact met het werk van deze organisatie. Binnen de Wereldraad vond een intensieve bezinning plaats op de missie van de kerk in de wereld en de vraag wat deze betekende voor de lokale kerk en de organisatie van de kerk (Werner 1991). Dat leidde tot het studieproject 'the missionary structure of the congregation' (1962) met taakgroepen in diverse delen van de westerse wereld, waaronder een West-Europese waaraan Thung deelnam. Zij leverde bijdragen aan een fundamenteel rapport dat in 1967 verscheen: 'The Church for Others and the Church for the World. A Quest for Structures for Missionary Congregations.' Hoofdelementen waren het verlaten van een kerkcentrische aanpak door een op de wereld gerichte benadering: het oprichten van tekenen van *sjaloom* door deelname aan Gods werk in de wereld. Met Bonhoeffer sprak men van een kerk voor anderen en met J.C. Hoekendijk werd het schema God-wereld-kerk in plaats van God-kerk-wereld: de noden en vragen van de wereld moesten de agenda van de kerk bepalen. Hoe kon de kerk haar missie vervullen op terreinen waar zij in de moderne tijd afwezig was geraakt, zoals de economie, de politiek en de vrije tijd, met het oog op de dienst aan de wereld? De traditionele vormen van de kerkelijke organisatie, zoals de lokale gemeente, schoten tekort om deze verantwoordelijkheid aan te kunnen. Er waren allerlei andere vormen van kerkelijke organisatie ontstaan: van huisgroepen tot functionele groepen als arbeidspastoraat en stedelijke en regionale groepen. Deze moesten niet gezien worden als secundair ten opzichte van de lokale kerk, maar als volwaardige vormen van kerkzijn. Kerkvernieuwing stond daarbij in dienst van maatschappijverbetering.

Thung kon zich zowel in het concept van de missionaire gemeente, zoals hier in zeer grove lijnen weergegeven, vinden, als in de consequenties daarvan voor de organisatie van de kerk. Haar publicaties uit de jaren zestig en zeventig betreffen vooral de vragen van structuur en organisatie van de kerk.⁵ In aansluiting op dit gedachtengoed betoogde Thung dat het leven van mensen zich voor een groot deel op allerlei verschillende plaatsen en in allerlei uiteenlopende verbanden afspeelde. De mensen leven niet meer op dezelfde plaats als zij wonen. Daarom zal de kerk bereid moeten zijn om zich los te maken van haar territoriale organisatievormen en in te gaan op de sociale situaties die het leven van de mensen nu bepalen. Naast de geografisch-gefundeerde zijn er andere sociale vormen van menselijk leven ontstaan, daarom zijn er naast de territoriale gemeenten functionele gemeenten nodig (Thung 1965c, 104). Thung noemt en beschrijft als voorbeelden van 'experimenten van kerkelijk leven' kerk in het fabrieksmilieu, kerk in het geheel van de stad, kerk op streekniveau, kerk in bezinning, kerk in wereldverband, huisgemeenten, communiteiten, experimenten in studenten- en jongerenwereld, lekenorden (Thung 1965b) en het radio-pastoraat (Thung 1966).

Thung dacht niet alleen kritisch over het primaat van het lokale wat betreft de kerk, maar ook wat betreft het welzijnsbeleid (Thung 1965a). In de jaren zestig vond uitgebreide discussie plaats over gemeenschapsorganisatie en maatschappelijk opbouwwerk. De invulling die aan deze begrippen werd gegeven, was die van integratie en de daarop gerichte sociale activiteiten binnen en ten behoeve van een territoriaal begrensde samenleving. In haar bijdrage aan de discussie, 'Integratie op lokaal niveau?', sprak zij de hoop uit dat haar opmerkingen tot nauwer contact zouden leiden met de theoretische sociologiebeoefening. Als voorbeeld gaf zij dat in een rapport het begrip 'gemeenschap' omschreven was op basis van Van Dale's *Groot Woordenboek* zonder oriëntatie op sociologische literatuur; ook hier de aanpak van een zorgvuldige begripsontleding van in dit geval de termen 'territoriale samenleving' en 'integratie'. Daaruit bleek dat het begrip 'integratie' een variabele inhoud had en dat activiteitenpatronen van individuen in vele gevallen de lokale samenleving overstegen. Daarom was integratie van individuen op lokaal niveau maar in beperkte mate mogelijk. In zijn proefschrift over de evaluatie van de vorming van het welzijnsbeleid wijst Peper erop dat het ongespecificeerde gebruik van termen tot teleurstelling en mislukkingen had geleid, die voorkomen hadden kunnen worden, waarbij hij de kritiek van Thung 'een belangrijke vroege kritiek' noemt (Peper 1972, 247, 377).

Thung was in deze periode werkzaam bij de Nederlandse Hervormde Stichting voor Maatschappelijk Werk in Amsterdam (1960-1963) ten behoeve van een experiment in kerkelijk opbouwwerk (onder invloed van de Amerikaanse benadering van *community*

organization), bij de Nederlandse Zendingsraad als sociologisch studiesecretaris (1963-1969; vanaf 1965 part time) en als wetenschappelijk (hoofd)medewerker aan het Sociologisch Instituut van de Universiteit van Amsterdam. In die periode, in 1969, trouwde zij met de socioloog L. (Bert) Laeyendecker, eveneens werkzaam aan de UvA, eerst als wetenschappelijk medewerker en vanaf 1969 als lector. Vanaf 1974 was hij hoogleraar sociologie in Leiden. Hij was kritisch katholiek en actief in onder meer de Acht Mei Beweging (Noordegraaf en Jansma 2022; Thung 2022). Hun huwelijk bleef kinderloos.

In haar functie als wetenschappelijk medewerker kreeg zij meer tijd voor onderzoek. Zij deed samen met de ook op het instituut werkzame Anneke H. Schipper-van Otterloo onderzoek in de Hervormde Gemeente te Zaandam. Dat bevatte een empirisch onderzoek naar welke ideeën men er zelf in de kerk op nahield en in hoeverre er onder kerkleden een streven naar verandering aanwezig was. Om de mogelijke richtingen te kunnen duiden, ontwikkelden de auteurs een typologie van kerkelijke organisatie: de op integratie in de samenleving gerichte kerk, de op afzijdigheid gerichte kerk en de maatschappijvernieuwing nastrevende kerk (Thung en Schipper-van Otterloo 1972, 38 e.v., 82). Bij de op integratie gerichte kerk ligt de nadruk op de inpassing in de samenleving, de gezamenlijke traditie en religie als samenbindende kracht. Bij de op maatschappijvernieuwing gerichte kerk gaat het om een kritische positie ten opzichte van de samenleving en een actief hervormend optreden van de kerk. Thung, die haar normatieve voorkeur als onderzoeker wilde aangegeven, sprak haar voorkeur uit voor dit laatste type (feitelijk de missionaire kerk). Ze combineerde dus empirisch onderzoek met een 'ontwerpende sociologie' (cf. Van Steenberghe 1983), dat wil zeggen een sociologie gericht op het bouwen van een betere samenleving.

Thung wilde nagaan welke organisatorische voorwaarden voor dat type kerk vervuld moesten worden. Het boek bevatte de nodige organisatiesociologie. Geconfronteerd met de organisatorische vragen die kerkvernieuwing opriep, richtte zij zich vanaf omstreeks 1965 op de organisatiesociologie om haar bijdrage te kunnen leveren aan de doordenking van de kerkvernieuwing. *Kerkelijke verandering* (1972) werd daarmee een voorloper op haar proefschrift.

Op 9 juni 1976 promoveerde Thung in Leiden op het proefschrift *The Precarious Organisation: Sociological Explorations of the Church's Mission and Structure* met als promotor C.J. Lammers, hoogleraar vergelijkende organisatiesociologie (met hem had zij nog in Amsterdam in de collegebanken gezeten). Haar proefschrift onderzocht vooral organisatorische vragen rondom kerkvernieuwing in het Westen. Thema's zoals het gebruik van de hulpbronnen (mensen, geld, goederen, invloed en nog andere), de

relatie met de omgeving, de interne structuur, de aard van het gezag, de bestuursstructuur en de invloed van de kerk op de leden kwamen aan bod.

Met haar publicaties bewoog Thung zich als socioloog op een terrein dat voor het overgrote deel door theologen was bestudeerd. Zij wilde nadrukkelijk als socioloog een bijdrage leveren aan kerkvernieuwing en als zodanig als gesprekspartner erkend worden. Meer in het algemeen gesproken wilde zij dat er erkenning in kerk en theologie kwam van de betekenis van andere wetenschappen dan de theologie. Sociologie kon een bijdrage leveren met empirisch onderzoek en de doordenking van vragen van kerkvernieuwing. Vanuit de academische sociologie kon met haar aandacht voor het verschijnsel godsdienst gezocht worden naar verklaringen en theorievorming en naar de wisselwerking tussen godsdienst en andere sociale verschijnselen.⁶ Thung heeft zich op al deze terreinen bewogen en wilde dus meer dan een beleidsadviseur zijn; ze wilde als academisch socioloog ook meer fundamentele bijdragen leveren.

Thung zocht het gesprek met theologen. Zij maakte bijvoorbeeld deel uit van de redactie van de vierdelige reeks *Terzake*, die verscheen tussen 1967 en 1969 en waaraan zij ook een aantal bijdragen leverde. De redactie was interconfessioneel samengesteld (hervormd, gereformeerd en rooms-katholiek) en dat gold ook voor de schrijvers. In de inleiding op de cahiers stelde de redactie dat de samenwerking tussen sociologen en theologen in het algemeen teleurstellend was, een moeizaam proces. De redactie streefde ernaar om iets van een samenwerking te realiseren (*Terzake deel 1* 1967, 5-8). Naar Thungs uiteindelijke mening was de sociologie echter binnen kerk en theologie in het algemeen niet als volwaardig gesprekspartner erkend. Dat was voor haar en haar generatiegenoten teleurstellend.

Met haar proefschrift en in het kielzog daarvan enige artikelen kwam er een eind aan de periode dat zij zich intensief bezighield met kerkvernieuwing. In een themanummer over arbeidspastoraat in het tijdschrift *Praktische Theologie* schreef zij jaren later op verzoek een bijdrage over de (gewenste) plaats van deze vorm van categoriaal pastoraat in de kerk (Thung 1990b). Zij spreekt daarin over 'een oud hoofdstuk':

Bij de meeste godsdienstsociologen zullen ze vergeeld en vergeten in de boekenkast liggen: de parochie- en gemeentestudies uit de jaren vijftig en zestig (...). Door het kerkelijk beleid zijn ze nooit ter harte genomen; de godsdienstsociologen wendden zich tot andere onderwerpen. Maakten zij daarmee het kerkelijk beleid te gemakkelijk? (Thung 1990b, 75-76)

Zij wijt dit mede aan de 'institutionele rigiditeit' van de kerken. Haar betoog loopt uit op een pleidooi om het arbeidspastoraat als een vorm van kerk-zijn te zien met

een eigen recht van bestaan als onderdeel van het kerkelijk middenveld, waarop vele groepen actief zijn. Het primaat van de lokale gemeenten zouden we moeten durven opgeven. Zij verwachtte dat daar nieuwe levensbronnen aangeboord konden worden, terwijl de lokale gemeenten vergrijzen. Zij is dus aan haar inzichten blijven vasthouden met het besef dat de oogst erg mager was.

Exploring the New Religious Consciousness

Thung hield zich in de jaren zeventig en tachtig niet alleen met kerksociologische thema's bezig, maar was ook de drijvende kracht achter de interuniversitaire Dutch Working Group die in de loop van de jaren zeventig in ons land een eerste verkennende poging heeft gedaan tot zingevingsonderzoek. Geïnspireerd door de these van Thomas Luckmann over 'onzichtbare' religie, probeerde deze werkgroep te exploreren welke veranderingen zich de laatste jaren onder Nederlanders in het religieuze bewustzijn hadden voorgedaan. Ze ging daarbij uit van een breed begrip van religie dat werd gedefinieerd in termen van *worldview* dat vier componenten omvat: hoogste waarden, het geloof in een laatste werkelijkheid, opvattingen over lijden en dood, en opvattingen over het leven als zodanig. In dit vernieuwende kwalitatief-empirische onderzoek, waarbij de data in 1974 en 1975 werden verzameld, werd op basis van een aantal open interviews een vragenlijst opgesteld die aan ruim 200 respondenten werd voorgelegd ter beantwoording. Thung heeft ervoor gezorgd dat dit onderzoek resulteerde in de publicatie *Exploring the New Religious Consciousness* (Thung 1984). Deze studie signaleerde dat het belang van de traditioneel-christelijke levensbeschouwing inboette ten gunste van dat van een 'algemeen theïstische levensvisie' en een 'globaal geloof in transcendentie'. Ook immanente levensvisies wonnen terrein. Het 'nieuwe' religieuze bewustzijn was minder coherent dan het 'oude' religieuze bewustzijn. Dit verkennende onderzoek heeft een vervolg gekregen in onder meer het werk van Henri Hilhorst en zijn promovendus Ellen Hijmans over hedendaagse zingeving. De nieuwe vormen van zingeving die in Thungs studie werden gesignaleerd, hebben zich sindsdien steeds verder verbreid. Uit het SCP-onderzoek *Buiten kerk en moskee* (2022) blijkt dat meer dan de helft (56 procent) van de Nederlandse bevolking zichzelf inmiddels niet (meer) als religieus beschouwd. Naast de categorie religieus is er een categorie spiritueel opgekomen. In dit onderzoek gaf 19 procent van de Nederlandse bevolking te kennen (alleen) religieus te zijn en 13 procent (alleen) spiritueel. Tussen de categorieën religieus en spiritueel is overlap. 12 procent van de Nederlanders typeerde zichzelf in dat jaar als zowel religieus als spiritueel.

Thung heeft zich lange tijd ingezet voor de bevordering van de godsdienstsociologie in Nederland. Haar proefschrift maar ook het zojuist genoemde onderzoek zijn

daarvan voorbeelden. Ze publiceerde niet alleen op dit terrein, maar was bijvoorbeeld in de jaren tachtig ook tien jaar lang voorzitter van de Nederlands-Vlaamse Werkgroep Godsdienstsociologie en Godsdienstantropologie van de Nederlandse Sociologische en Antropologische Vereniging (NSAV).

Hoogleraar

In het vervolg op haar promotie werd zij gevraagd voor het hoogleraarschap in de godsdienstsociologie aan de Faculteit Godgeleerdheid van de Rijksuniversiteit Leiden. Eerst aanvaardde zij in 1978 de functie van buitengewoon lector in de sociologie van de godsdienst in het bijzonder van het christendom; een functie die later werd omgezet in een hoogleraarschap. 'Buitengewoon' sloeg op het feit dat zij op eigen verzoek een parttime dienstverband had. Die aanduiding vond zij niet meer van deze tijd. Alsof een volledige baan het normale patroon moest zijn.

Op 25 januari 1980 sprak zij haar oratie uit: *Naar een publiek ethos?* (Thung 1980). Zij introduceerde haar plannen voor onderzoek. Dit zou zich richten op de veranderingen die er opgetreden waren in de godsdienst in Nederland en de vraag in hoeverre die mede van invloed waren op de politieke verschuivingen tussen 1966 en '79. Te eenzijdig had de aandacht zich gericht op politieke veranderingen ten gevolge van ontzuiling. Zij constateerde vier terreinen waaraan de godsdienstsociologie aandacht besteedde: veranderingen in de kerken, nieuwe religieuze bewegingen, publieke godsdienst (*civil religion*) en verborgen religie. Daarbij wilde zij nagaan of er een publiek ethos mogelijk was waarbij recht gedaan zou worden aan maatschappelijke thema's als armoede en milieubeleid. In twee vervolgpublishaties bracht zij het nieuwe religieuze landschap dat op de verzuilde samenleving volgde in kaart (Thung 1982; 1983).

Tot haar verrassing werd zij in 1982 uitgenodigd om zitting te nemen in de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), vermoedelijk vanwege haar oratie. De WRR wilde een project beginnen over de vraag welke veranderingen op waren getreden in de publieke moraal, hoe deze te begrijpen waren en wat de rol van de overheid daarin was en zou kunnen zijn. Zij aanvaardde dit verzoek, omdat zij vond dat er in de Faculteit Godgeleerdheid met haar sterke gerichtheid op filologie en antieke geschiedenis geen goed klimaat aanwezig was voor een godsdienstsocioloog. Daarom bedankte zij in Leiden en trad zij in 1983 bij de WRR in dienst. Zij werkte een onderzoeksvoorstel uit waarin zij een multicausaal model uitwerkte waarin economische, politieke en culturele factoren op elkaar betrokken werden. Er bleek echter grote weerstand tegen te bestaan. Een thema waarin normen en waarden

een grote rol speelden lag politiek gevoelig en sommigen zagen dit als achterhaald. Het onderzoeksproject werd van de agenda afgevoerd. Hierop trad zij af.⁷

Thung is dus maar korte tijd hoogleraar geweest, te kort om promovendi te krijgen. In haar hoedanigheid van hoogleraar heeft zij ook geen samenwerkingsprojecten ontwikkeld met haar echtgenoot Bert Laeyendecker. Haar opvolger werd in 1983 Meerten ter Borg (De Groot en Davidsen 2018).⁸

Het Multidisciplinair Centrum voor Kerk en Samenleving (MCKS)

Reflecties op de toekomst

Naast de bovengenoemde werkzaamheden, alle op deeltijdbasis, was Thung van 1975 tot 1978 in dienst bij Kerk en Wereld, het conferentie- en vormingscentrum van de Nederlandse Hervormde Kerk, dat sterk oecumenisch werkte. De Sectie Sociale Vragen van de Raad van Kerken werkte samen met Kerk en Wereld aan een uitwerking in Nederland van de in 1969 in Boston gehouden conferentie van de Wereldraad van Kerken over 'The Future of Man and Society in a World of Science Based Technology'. Tussen 1974 en 1977 vond een reeks conferenties plaats in een multidisciplinair gezelschap over grote maatschappelijke vragen, zoals de tegenstelling tussen rijke en arme landen, het milieu en de vraag of in het rijke Westen welvaart het welzijn bedreigde. De conferentiegangers leverden een grote hoeveelheid materiaal dat door Thung geordend en gebundeld werd in het boek *Naar de toekomst leven* (Thung 1980).

Naar het MCKS

Een volgende stap was om tot een versteviging van dit werk te komen door de verwezenlijking van een centrum dat als wetenschappelijk bureau, studiecentrum ten dienste van kerken en oecumene kon functioneren. Dat werd het Multidisciplinair Centrum voor Kerk en Samenleving (MCKS).⁹ In de naam komt al naar voren dat niet alleen theologen daarbij betrokken zouden moeten worden, maar ook mensen uit de natuur- en sociale wetenschappen. Na het nodige voorwerk om kerken achter het initiatief te krijgen en de financiën te werven, kon het MCKS in 1982 van start gaan op het terrein van het instituut Kerk en Wereld in Driebergen. Thung was van 1982-1991 onbezoldigd medewerker van het MCKS en voor een deel van de periode leidinggevende. Daarnaast waren er twee stafkrachten. Het MCKS bracht wetenschappers in beraden bij elkaar. In deze groepen vond steeds verdere ideeënontwikkeling plaats die vastgelegd werd in notities en meestal tot een publicatie leidde. Op enig moment werden de resultaten aan een breder beraad van geïnteresseerden voorgelegd.

Werkzaamheden

De werkvelden waren die van economie, technologie en kerk in de samenleving. Op het werkveld technologie kreeg vooral de vraag naar welke factoren de technologische ontwikkelingen beïnvloedden aandacht. Thung onderscheidde daarbij de macrofactoren, zoals de heersende cultuur, de economie en het politieke stelsel. Daarbinnen speelden dan actoren als consumenten, pressiegroepen, kerken, ondernemingen, technici, wetenschappers enzovoort een rol. Zo kwam er zicht op onderscheiden verantwoordelijkheden en mogelijke invloed van organisaties, sociale bewegingen en kerken, alsook individuen in hun sociale rollen. Om veranderingen in de technologische ontwikkelingen te bewerkstelligen, moesten individuele en collectieve verantwoordelijkheden met elkaar verbonden worden: technologie als mensenwerk (Thung 1985; 1991a, 18-23).

Meer in het algemeen bepleitte Thung een multicausaal en interactief analyse-model. Economische factoren hebben grote invloed (Marx), maar daarnaast spelen ook sociaal-structurele factoren en culturele factoren een rol. Hoe de factoren op elkaar inspelen, zal steeds per concrete historische context gezien moeten worden (het Weberiaanse model). Cultuur wordt hier dus in brede zin opgevat: waarden en normen, mensvisie, wereldbeelden, zingeving en dergelijke.

In het debat over de moderne economie ging Thung vooral in op de cultuur als kracht die de ontwikkeling van de economie (economische groei), technologie en wetenschap stuwt. Deze expansieve cultuur is grenzeloos: wij blijven grenzen verleggen (1991b). Daartegenover ontwierp zij in hoofdlijnen een cultuur van een duurzame samenleving als richtsnoer voor het individuele en collectieve handelen (Thung 1990a).

Op het terrein van kerk en samenleving besteedde Thung veel aandacht aan 'moreel beraad'. In haar proefschrift was dit al aan de orde gekomen, zonder dat zij deze door de filosoof A.W. Musschenga gemunte term toen gebruikte (Laeyendecker 1991, 33). Moreel handelen is wezenlijk voor het christelijk geloof en bezinning daarop en dient daarom een geïnstitutionaliseerde plaats in de kerken te krijgen naast de geloofsbezinning. Een directe aanleiding voor de aandacht voor moreel beraad was de polarisatie rondom de kernbewapening in de jaren zeventig en tachtig. Hoe kon in een pluriforme kerk tot morele oordeelsvorming gekomen worden die een basis legt voor het optreden van de kerken richting politiek en samenleving? Voorts waren er door de ontwikkelingen in wetenschap en techniek nieuwe vragen opgeworpen waarop de traditionele moraal geen antwoord gaf en die tot moreel beraad noopten. Thung heeft veel tijd en energie geïnvesteerd in de verdere ontwikkeling van het concept van moreel beraad in studie, conferenties en publicaties (Thung 1986; zie Baart et al.

1990; Musschenga 1991). In moreel beraad verdiende ook de vraag naar de strategieën de aandacht, alsook wat wel of niet haalbaar zou zijn. Overspannen verwachtingen zouden alleen maar frustraties en moedeloosheid oproepen. Hoe om te gaan met onmachtgevoelens?

Een gezonde economie?

In het kielzog van haar werk bij het MCKS ontwikkelde Thung het project 'Wanneer is een economie echt gezond?' Daarmee nam zij het onderwerp uit haar WRR-tijd weer op. De veronderstelling was dat de zogeheten gezondheid van de economie – in termen van economische groei, terugdringen van de overheidsuitgaven en stimulering van het bedrijfsleven – effecten oproep in de sfeer van culturele veranderingen (waarden, normen, mensbeelden), die medeverantwoordelijk waren voor verschijnselen zoals eenzijdig individualisme, vandalisme, criminaliteit en gezondheidsproblemen. Een geliefd voorbeeld van Thung was de toename van wegwerpartikelen: wat was daarvan de invloed op de mentaliteit en het besef van waarde van goederen? Een ander voorbeeld was de vraag in hoeverre steeds meer marktwerking solidariteit ondermijnt. Een interdisciplinaire werkgroep van economen en sociologen ontwikkelde een systeemmodel met relaties tussen economie, politiek, cultuur en samenlevingsverbanden (gezinnen, verenigingen). Een economie is gezond wanneer de economie zo functioneert dat ze de genoemde sectoren versterkt en niet verstoort, en dat alles binnen ecologische grenzen. Aan de hand van empirische gegevens over de jaren zestig en zeventig werden die samenhangen nader verkend. Dat alles leidde tot het boek *Een gezonde economie?* (Goudzwaard et al. 1994).¹⁰

In 1998 werd het MCKS, dat inmiddels al een afdeling van Kerk en Wereld was geworden, opgeheven als werkorganisatie wegens gebrek aan financiën en reorganisaties bij Kerk en Wereld. Dit instituut werd op zijn beurt in 2003 als werkorganisatie opgeheven.

Laatste levensperiode

In hun laatste levensperiode leefden Mady Thung en Bert Laeyendecker in het midden van het land, in Bunnik, Doorn en Driebergen. Thung bleef kritisch de ontwikkelingen in samenleving en kerk volgen. Af en toe publiceerde zij nog een artikel. In 1993 schreef zij een kritische bijdrage in het vriendenboek voor haar vriend en promotor C.J. Lammers: de organisatiesociologie was, zo betoogde en beargumenteerde Thung, een weerspiegeling van de dominante cultuur met haar nadruk op functionele rationaliteit (term van Karl Mannheim: gerichtheid op doeleinden zonder uiteindelijke levensdoelen ter sprake te brengen), een bepaald type individualisme (het ideaal van een steeds vrijer bestaan waarin steeds vollediger ontplooiing mogelijk is)

en een eenzijdig vooruitgangsdien (in termen van welvaartsgroei, economische groei en technologische ontwikkelingen). Zij daagde de organisatiesociologie uit om zich in te zetten voor een duurzame samenleving, daarbij gebruik makend van haar artikel over de cultuur van een duurzame samenleving (Thung 1993).

Het echtpaar Laeyendecker-Thung bezocht de Oecumenische Studentengemeente EUG in de Janskerk in Utrecht, de vieringen van de Werkhofgemeenschap van de priorij Gods Werkhof te Werkhoven, en na hun verhuizing naar Driebergen de zondagse bijeenkomsten van de vrijzinnig protestantse Parklaankerk in Driebergen, een open en ondogmatische gemeenschap waarin zij zich thuis voelden. In 2020 overleed Bert Laeyendecker, 90 jaar oud. Dat was uiteraard een grote slag voor Thung. In het aan Laeyendecker gewijde themanummer van *Religie & Samenleving* schreef zij een biografisch artikel (Thung 2022). Zij bleef zelfstandig wonen totdat het niet meer ging. In 2024 verhuisde Thung naar een woonzorgcomplex in Zeist. De boeken waar zij nog regelmatig uit las waren *Verzet en overgave* van Bonhoeffer, dat al lang haar favoriete boek was, en *Merkstenen* van Dag Hammarskjöld. Op 7 mei 2025 is zij in alle rust overleden na een werkzaam leven waarin zij haar krachten wijdde aan de vernieuwing van samenleving en kerk vanuit het visioen van vrede en gerechtigheid.

Noten

- 1 Over zowel de moeder als de vader verscheen een biografie. Zie Nicolassen (2021) en Glissenaar (2023). Daarin is uiteraard het nodige te vinden over dochter Mady.
- 2 Interview in *Hervormd Nederland*, 25 maart 1976. Zie ook Glissenaar (2023, 170).
- 3 Paul Thung schreef een autobiografie waarin de 'driehoek Nederland-Indië-Indonesië' centraal staat (P.J. Thung 2004; zie Glissenaar 2023, 266).
- 4 Thung (1958) met daarin gedeelten uit de scriptie. Gedeelten van de scriptie uit 1956 werden ook opgenomen in het *Bulletin van het Sociologisch Instituut van de Nederlandse Hervormde Kerk* 1956, 2-29. Een vertaling in het Duits verscheen in 1965 onder de titel "Sociologische Erwägungen zum Begriff 'Funktion der Kirche'," in *Soziologie und Gesellschaft in den Niederlanden*, geredigeerd door J. Matthes. Hermann Luchterhand.
- 5 Zie de literatuurlijst in Koelega en Noordegraaf (1991, 192-99) en het overzicht dat Laeyendecker biedt (Laeyendecker 1991, 26-29).
- 6 Zie voor haar behandeling van de verhouding tussen sociologie en kerkelijke praktijk (en theologie) hoofdstuk 1 in *Kerkelijke verandering* (Thung en Schipper-van Otterloo 1972).
- 7 Interview in *Tijd en Taak*, 10 mei 1986.
- 8 Ter Borg was universitair docent, universitair hoofddocent vanaf 2007 en tot zijn emeritaat in 2011 bijzonder hoogleraar niet-institutionele religie in de moderne samenleving vanwege Het Haagsche Genootschap.
- 9 Voor een overzicht van de geschiedenis van het MCKS, zie Noordegraaf en Witte-Rang (2011).
- 10 Alle leden van de werkgroep worden op de titelpagina genoemd in alfabetische volgorde. Thung was echter feitelijk de redacteur van het boek. Zie ook Thung (1992).

Bronnen

Een overzicht van publicaties van Mady A. Thung tot 1991 is te vinden in het *liber amicorum* dat zij ter gelegenheid van haar 65e verjaardag kreeg aangeboden, geredigeerd door D.G.A. Koelega en Herman Noordegraaf, *Visie en volharding. Naar een missionaire kerk die zich inzet voor een rechtvaardige en duurzame samenleving. Opstellen voor Mady A. Thung*, 192-99. Publivorm (1991).

Archief Herman Noordegraaf

Thung, Mady A. 1997. "Een beetje een guru." Bunnik, 7 november. Bijdrage geschreven voor de negentigste verjaardag van W.F. Wertheim.
C.V. Mady A. Thung z.d. (ongeveer 2008).

Literatuur

- Baart, Andries Johannes, et al. 1990. *Werkschrift moreel beraad in kerken. Een nadere begripsbepaling*. Publivorm; MCKS.
- Beusekom, Johan Hendrik, et al. 1967. *Terzake. Gesprekken van sociologen en theologen over kerkvernieuwing*. Deel 1. Ambo; Bosch & Keuning.
- Glissenaar, Frans. 2023. *Tussen de vier zeeën. Het leven van Thung Tjeng Hiang (1897-1960)*. Verloren.
- Goudzwaard, Bob, et al. 1994. *Een gezonde economie? Maatschappelijke dimensies van het economisch handelen*. Kok.
- Groot, Kees de, en Markus Altena Davidsen. 2018. "In memoriam Meerten B. ter Borg (1946-2017). Een eigenzinnig auteur. Een betrokken begeleider." *Religie & Samenleving* 13 (2): 157-62.
- Koelega, D.G.A., en Herman Noordegraaf. 1991. *Visie en volharding. Naar een missionaire kerk die zich inzet voor een rechtvaardige en duurzame samenleving. Opstellen voor Mady A. Thung*. Publivorm.
- Laeyendecker, L. 1991. "Hamer en aambeeld. Thema's en variaties in het werk van Mady A. Thung." In *Visie en volharding. Naar een missionaire kerk die zich inzet voor een rechtvaardige en duurzame samenleving. Opstellen voor Mady A. Thung*, geredigeerd door D.G.A. Koelega en Herman Noordegraaf. Publivorm.
- Musschenga, Albert W. 1991. "Neemt de invloed van geloof op moraal af? Kanttekeningen bij moreel beraad." In *Visie en volharding. Naar een missionaire kerk die zich inzet voor een rechtvaardige en duurzame samenleving. Opstellen voor Mady A. Thung*, geredigeerd door D.G.A. Koelega en Herman Noordegraaf. Publivorm.
- Nicolasen, Lidy. 2021. *Een onverschrokken leven. De vele hartstochten van Fernanda Willekes MacDonald*. Balans.
- Noordegraaf, Herman, en Greetje Witte-Rang. 2011. *In de wereld werkzaam zijn. Anders denken over kerkelijk optreden door het MCKS 1981-1998*. Skandalon.
- Noordegraaf, Herman, en Lammert Gosse Jansma, red. 2022. "Om de vernieuwing van de kerk en van de samenleving. Leven en werk van Bert Laeyendecker (1930-2020)." Themanummer *Religie & Samenleving* 17 (2).
- Peper, Bram. 1972. *Vorming van welzijnsbeleid. Evolutie en evaluatie van het opbouwwerk*. Boom.
- Thung, Mady A. 1958. "Sociologische opmerkingen bij het begrip 'functie van de kerk'." In *Het sociale leven in al zijn facetten. Sleutel tot de moderne maatschappelijke problematiek*, deel 1, geredigeerd door Sjoerd Groenman, W.R. Heere en E.V.W. VerCruysse. Van Gorcum & Comp.
- Thung, Mady A. 1965a. "Integratie op lokaal niveau?" In *Kanttekeningen bij het Rapport van de Nationale Raad voor Maatschappelijk Werk. Community Organization in de Nederlandse Samenleving*. Nationale Raad voor Maatschappelijk Werk.

- Thung, Mady A. 1965b. "Experimenten van Kerkelijk Leven." In *Nieuwe verkondigingsvormen als levensruimte voor de Kerk*, geredigeerd door Mady A. Thung. De Heerbaan.
- Thung, Mady A. 1965c. "De verhouding van 'functionele' en 'territoriale' gemeenten. Enkele sociologische notities." In *Nieuwe verkondigingsvormen als levensruimte voor de Kerk*, geredigeerd door Mady A. Thung. De Heerbaan.
- Thung, Mady A. 1966. "Gemeente, radio en pastoraat." In *Gemeente in meervoud. De kerk op nieuwe wegen*, geredigeerd door Paul Erik Kraemer et al. Ten Have.
- Thung, Mady A., en Anneke H. Schipper-van Otterloo. 1972. *Kerkelijke verandering. Een sociologisch ontwerp en een verkenning van kansen*. Samsom.
- Thung, Mady A. 1976. *The Precarious Organisation: Sociological Explorations of the Church's Mission and Structure*. Mouton & Co.
- Thung, Mady A. 1977. "Organizing Religion: An Exercise in Applied Religion." *The Annual Review of the Social Sciences of Religion* 1: 145-66.
- Thung, Mady A., Hendrik Johan Adriaanse, Erik van der Hoeven, et al. 1977. *Naar de toekomst leven. De verlegenheid en het vooruitzien van een groep onderzoekers*. Bosch & Keuning.
- Thung, Mady A. 1980. *Naar een publiek ethos. Godsdienstsociologische kanttekeningen bij de jaren '60 en '70*. Universitaire Pers Leiden.
- Thung, Mady A., Gert J. Peelen en Marten C. Kingmans. 1982. "Dutch Pillarisation on the Move. Political Destabilisation and Religious Change." *West European Politics* 5 (2): 127-48.
- Thung, Mady A. 1983. "From Pillarization to New Religious Pluralism." *Social Compass* 30 (4): 503-24.
- Thung, Mady A., L. Laeyendecker, G. van Tillo, et al. 1984. *Exploring the New Religious Consciousness. An Investigation of Religious Change by a Dutch Working Group*. Free University Press.
- Thung, Mady A. 1985. *Technologie als mensenwerk*. MCKS.
- Thung, Mady A., red. 1987. *Nieuwe mores leren. Ideeën over moreel beraad in kerken*. Boekencentrum.
- Thung, Mady A. 1990a. "De cultuur van een duurzame samenleving." In *De cultuur in Europa na 1992. Een vergeten dimensie?*, geredigeerd door L. Laeyendecker. Publivorm.
- Thung, Mady A. 1990b. "Kerken miskennen hun middenveld." *Praktische Theologie* 4: 75-85.
- Thung, Mady A. 1991a. "Multidisciplinair werk: een terugblik en persoonlijke visie." In *MCKS Lustrum-nieuwsbrief 1981-1991*. MCKS.
- Thung, Mady A., red. 1991b. *Blijven wij grenzen verleggen? Een grondvraag van onze technologische cultuur*. Boekencentrum.
- Thung, Mady A. 1992. "Het publieke ethos is niet los verkrijgbaar." In *Normvervaging. De zin en onzin van een maatschappelijke discussie*, geredigeerd door Sipco J. Vellenga en Bastiaan J. Seldenthuis. Meinema.
- Thung, Mady A. 1993. "Over de verlichtingsfunctie van de vergelijkende organisatiesociologie." In *Het organisatorisch labyrint. Een vriendenboek voor Cor Lammers bij zijn afscheid als hoogleraar*, geredigeerd door Jacques van Doorn, Pauline Meurs en Ton Meijs. Het Spectrum.
- Thung, Mady A. 2022. "Met hart en ziel. Socioloog én katholiek. Bevooroordeelde biografische notities." *Religie & Samenleving* 17 (2): 136-56. Bewerkte bijdrage van artikel dat eerder verscheen in het *liber amicorum* voor Bert Laeyendecker, geredigeerd door A.F. Köbben et al. 2000. *Homo prudens. Religie, cultuur en wetenschap in de moderne samenleving*. Damon.
- Thung, Paul J. 2004. *Alles is eenmalig. Verhalen en filosofie in de driehoek Holland-Indië-Indonesië*. Bergboek.
- Van Steenberge, Bart. 1983. *Naar een ontwerpende sociologie*. De Horstink.
- Werner, Dietrich. 1991. "Missionary Structure of the Congregation." In *Dictionary of the Ecumenical Movement*, geredigeerd door Nicolas Lossky. WCC Publications; Eerdmans.
- Wertheim, Willem Frederik. 1949. *Het rasenprobleem. De ondergang van een mythe*. Albani.